

سازمان اهل بیت اندونزی (ایجابی)

تلاش برای هویت‌یابی و انطباق شیعه در اندونزی

محمد علی نظری^۱

یحیی فوزی^۲

سیدصدرالدین موسوی جشنی^۳

عباس کشاورز^۴

چکیده

بعد از انقلاب اسلامی ایران، گفتمان شیعی توانست در قالب جنبش‌ها و سازمان‌ها به احیای هویت شیعه و انطباق با شرایط جدید بپردازد و در مناسبات سیاسی-اجتماعی فعالیت کند. یکی از کشورهایی که تحت تأثیر گفتمان شیعی در جهان قرار گرفت، کشور اندونزی بود. یکی از اثرگذارترین سازمان‌هایی که توانست به صورت جدی این هدف را دنبال کند، سازمان اهل بیت اندونزی (ایجابی) بوده است. این پژوهش تلاش دارد با روش اسنادی و

۱ دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی (نویسنده مسئول)،
m.a.nazary@gmail.com

۲ عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات سیاسی، بین‌المللی و حقوقی، تهران، ایران. yahyafozi@yahoo.com

۳ دانشیار پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران. sadrmoosavi@gmail.com

۴ دانشیار دانشگاه شاهد، تهران، ایران. abbaskeshavarz@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۹/۶/۷

تاریخ دریافت: ۹۹/۴/۲۲

مصاحبه با خبرگان، و استفاده از اسناد دست اول و منابع کتابخانه‌ای، به این سؤال پاسخ دهد که سازمان اهل بیت چگونه به هویت‌یابی و انطباق شیعیان در کشور اندونزی پرداخته است؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که سازمان اهل بیت‌اندونزی (ایجابی) با تأکید و پررنگ کردن وجوه مشترک اعتقادات شیعه و اهل سنت، به بازاحیا هویت و تثبیت قانونی شیعه در اندونزی پرداخته است. این وجود مشترک عبارتند از: توانمندسازی اقتصادی جامعه شیعیان، برگزاری نشست‌های علمی، احترام و اعتقاد به قانون اساسی (پانچلیسا) و حضور فعال در عرصه سیاسی و اجرایی مانند شرکت در انتخابات، حضور پررنگ در مجلس و همکاری گسترده با دولت در عرصه‌های مختلف سیاسی و فرهنگی و توسعه فعالیت‌های آموزشی- فرهنگی. این سازمان با دو چالش عمده محتوایی مانند اختلافات فکری و اعتقادی و کارکردی مانند شخص‌محوری و عدم قانون‌گرایی مواجه بوده است.

واژگان کلیدی

سازمان اهل بیت‌اندونزی، هویت‌یابی، منطبق‌سازی.

مقدمه

بررسی جنبش‌های اسلامی شیعی در خارج از مرزهای ایران که تحت تأثیر گفتمان انقلاب اسلامی شکل گرفتند، یک ضرورت استراتژیک و یک هدف راهبردی برای نظام محسوب می‌شوند؛ زیرا حفظ این نظام اسلامی در گرو توسعه مرزهای عقیدتی و فکری است. همان‌گونه که امام خمینی برای مقابله با گفتمان‌های مسلط، استراتژی خود را بر صدور انقلاب اسلامی گذاشتند و معتقد بوده‌اند باید انقلاب اسلامی به جهان عرضه شود؛ زیرا تمام قدرت‌های جهانی در صدد نابودی این نظام اسلامی هستند و اگر در یک محیط بسته بماند، عاقبت با شکست مواجه خواهد شد. (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۱۲: ۲۰۲)

همچنین مقام معظم رهبری^۱ در تشریح سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ابراز داشته‌اند که فعالیت‌های فرهنگی ایران در خارج از کشور با عمق منافع استراتژیک ایران گره خورده است. اما با وجود اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران بر روی بسیاری جنبش‌های اسلامی، بیشتر تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده، حالت توصیفی داشته و بیشتر حوزه آسیای غربی و شمال آفریقا را پوشش داده و به صورت عام، از جنوب شرقی آسیا و به

صورت خاص کشور اندونزی غفلت شده است.

بعد از انقلاب اسلامی ایران، گفتمان شیعی هویتی مستقل در جهان پیدا کرد و توانست در قالب جنبش‌ها و سازمان‌ها با شرایط جدید منطبق شود و در مناسبات سیاسی-اجتماعی فعالیت کند. کشور اندونزی یکی از کشورهایی است که تحت تأثیر این گفتمان است. با وجود آنکه اندونزی یک کشور سکولار است، اما جریان‌های سیاسی اسلام‌گرا نقش مهمی در مبادلات قدرت بازی کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که بعد از استقلال، سوکارنو و سوهارتو برای کسب قدرت، تثبیت و تداوم آن بیش از همه به نیروهای اسلامی و احزاب دینی تکیه نموده و با کسب اعتماد آنان توانستند به اهداف سیاسی خود دست یابند و قدرت را به دست گیرند. (گلی زواره، ۱۳۷۲: ۱۵۴)

جریان‌های اسلام‌گرا در اندونزی به چهار دسته کلی تقسیم شده‌اند: اول، متمایل به اسلام سنتی (انجمن محمدیه و نهضت العلماء)؛ دوم، اسلام‌گرایان لیبرال؛ سوم، طرفدار اسلام سلفی و حتی جهادی، و چهارم شیعیان هستند. (حسینی جبلی، ۱۳۹۰: ۱۲۸) شیعیان در اندونزی دارای سابقه طولانی بوده و حتی برخی از مورخان معتقدند اسلام به وسیله شیعیان در این کشور وارد شده است. (ربانی، مصاحبه). به طوری که هم‌اکنون مشترکات مذهبی و فرهنگی زیادی بین اهل سنت و شیعیان در این کشور وجود دارد.^۱ بعد از انقلاب اسلامی ایران سازمان‌های متعدد شیعی در اندونزی تأسیس شدند تا به احیا و حفظ هویت شیعی در این کشور بپردازند. یکی از مهم‌ترین آنها سازمان اهل بیت^ع موسوم به ایجابی است؛ به‌گونه‌ای که اسعد سعید علی در تحلیل خود از جنبش معاصر شیعی، از گروه ایجابی به عنوان موتور جنبش اجتماعی شیعه در اندونزی یاد می‌کند. جنبشی که ساختار آن در سراسر اندونزی به ویژه شهرهای بزرگ به‌گونه‌ای متمرکز و تشکیلاتی گسترش یافته است. وی می‌گوید: این جنبش می‌تواند به یک نیروی مؤثر برای

^۱ عبدالرحمن وحید، اولین رئیس جمهور اسلام‌گرا بعد از سوهارتو، رئیس نهضت العلماء و نوه هاشم اشعری بنیان‌گذار نهضت العلماء، معتقد است نهضت العلماء با بیش از ۴۵ میلیون عضو سازمانی باگرایشات شیعه فرهنگی است. عقیل سراج، رییس نهضت العلماء معتقد است، اهل سنت اندونزی شیعه فرهنگی بوده و به غیر از امامت و مباحث کلامی، بیشتر آموزه‌های اسلامی و عقیدتی پیرو آموزه‌های شیعیان است. بیشتر گرایشات صوفیانه هم در حوزه اولیا، زیارات و سنت‌های آئینی در حال حاضر در بین سنت‌گرایان اندونزی جاری است و آنان متمایل به تشیع هستند. (ربانی، ۱۳۹۳: ۸۱)

بسیج نفوذ و منافع سیاسی تبدیل شود. کادرهای ایجابی فعالیت‌های گسترده‌ای در دانشگاه‌ها، گروه‌های مطالعاتی، نهادهای اجتماعی و رسانه‌ای انجام می‌دهند و این امر نقشی اثرگذار و منطقه‌ای به عنوان جنبش تبلیغی - مذهبی و سیاسی شیعه ایفا می‌کند^۱. با توجه به اطلاعات اندکی که به زبان فارسی در مورد سازمان‌های شیعی و به صورت خاص سازمان ایجابی وجود دارد، مطالب این مقاله می‌تواند اطلاعات نو و بدیعی در خصوص شیعیان اندونزی به مخاطبین ارائه کند.

سؤالات:

سؤال اصلی:

- سازمان اهل بیت^۲ (ایجابی) به عنوان یک جنبش اسلام‌گرا در اندونزی چگونه بر هویت‌یابی و انطباق جامعه شیعیان در اندونزی ایفای نقش کرده است؟

سؤالات فرعی:

۱-۲-۲ علل و شرایط شکل‌گیری جنبش شیعی "سازمان اهل بیت^۲" در اندونزی موسوم به "ایجابی" چه بوده است؟

اندیشه‌ها و مواضع ایجابی چیست؟

۳-۲-۲ ایجابی با چه چالش‌هایی در مسیر هویت‌یابی شیعیان و انطباق آنان در جامعه اندونزی مواجه بوده است؟

فرضیه

سازمان اهل بیت^۲ توانست با تأکید بر اعتقادات مشترک شیعه و اهل سنت، مانند احترام و محبت به اهل بیت پیامبر^۳، توانمندسازی اقتصادی، برگزاری نشست‌های علمی، اعتقاد به

---

^۱ برای مطالعه بیشتر ر.ک: جریان‌های فکری و اسلامی معاصر اندونزی، جاکارتا، راینزی

فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱). شیعه در اندونزی. جاکارتا: راینزی فرهنگی ج.ا.ا

اصل پانچلیسا، و حضور فعال در عرصه سیاسی و اجرایی به بازاحیا هویت و تثبیت قانونی شیعه در اندونزی بپردازد.

روش پژوهش

این پژوهش با بهره‌گیری از روش اسنادی نقش سازمان ایجابی در چگونگی هویت‌یابی و انطباق جامعه شیعیان در اندونزی را بررسی می‌کند. فن اسنادی مستلزم جستجوی توصیفی و تفسیری در اسناد، مدارک و متون است و محقق تلاش می‌کند در مطالعات میان دامنه یا بلند دامنه که امکان مشاهده مستقیم از پدیده را ندارد، از اسناد و مدارک استفاده کند و در این فن، اسناد را به عنوان زبان مکتوب پذیرفته و مورد استناد قرار دهد. در این روش به اسناد به منزله نوعی زبان و ابزار نگریسته می‌شود که بازگویی واقعیت‌ها و پدیده‌هاست و پژوهشگر از طریق این اسناد و دسته‌بندی و ترتیب تاریخی آنها به واقعیت می‌نگرد و تلاش می‌کند روند شکل‌گیری و یا تحول پدیده را مطالعه کرده و توصیف و تفسیر عینی و واقعی از آن را ارائه دهد.

پیشینه تحقیق

درباره سازمان اهل بیت^۱ اندونزی (ایجابی) و تحلیل عملکرد آن در ایران، اطلاعات بسیار محدودی وجود دارد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: درخشه (۱۳۸۹)، در مقاله *شیعه در اندونزی*، است که در آن به جریان‌شناسی شیعه معاصر پرداخته است. ولی به دلیل عدم اشراف میدانی نویسنده به موضوع شیعه در اندونزی، اطلاعات، داده‌ها و تحلیل‌های آن بعضاً ناقص و غیرواقعی است. مارسینکوفسکی (۱۳۸۸)، در مقاله *جلوه‌های اسلام شیعی در جنوب شرقی آسیا*، به بررسی شیعه در تایلند و اندونزی پرداخته است. این مقاله عمدتاً بحث‌های مقدماتی درباره گرایش‌های مذهبی این دو کشور را مطرح و تاریخ شیعه در این دو کشور را تحلیل کرده است. اما به موضوع سازمان ایجابی نپرداخته است. فوزی (۱۳۹۴)، در پژوهش خود با نام *جنبش‌های اسلامی معاصر به بررسی جنبش‌های اسلامی پرداخته* است. نویسنده در فصل ششم این کتاب جریان‌ها و گروه‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای آسیای جنوب شرقی و اندونزی را بررسی کرده است و کمتر به بحث شیعیان پرداخته است. ربانی (۱۳۹۳)، در کتاب *فرهنگ و مذهب در اندونزی با تأکید بر شیعیان* به

بررسی تاریخ، جغرافیا و فرهنگ کشور اندونزی پرداخته و سیر ورود اسلام در این کشور را بیان نموده است. وی معتقد است انقلاب اسلامی ایران در این کشور اثرگذار بوده و موجب احیاء اسلام و گسترش مذهب تشیع در این کشور شده است. اما در مورد ایجابی، اطلاعات اندکی را مطرح کرده است. حسینی جیلی (۱۳۹۵)، در کتاب *جنبش‌های اسلامی در اندونزی*، به بررسی جنبش‌ها و جریان‌های فکری در این کشور پرداخته است. یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که امروزه جهان اسلام با آن مواجه است، درگیری و ستیز بین مذاهب مختلف اسلامی است. وی در مورد جامعه شیعه و جنبش شیعی در اندونزی بحث جدی را مطرح نکرده است. محمد طالب زین (۱۴۳۷)، در پژوهش *مجاهدت اهل سنت در مقابله با شیعه در اندونزی* به بررسی مبانی نظری شیعه، وضعیت شیعیان و سازمان‌های شیعی در این کشور پرداخته است. وی با نگاهی سلفی به بررسی عملکرد شیعیان در این کشور پرداخته و دیدی انتقادی دارد. Latief (۲۰۰۸)، در پژوهشی تحت عنوان *هویت شیعیان در اندونزی* به بررسی عملکرد شیعیان در این کشور پرداخته است. Zolkifli (۲۰۱۳) در اثر *چالش شیعیان در اندونزی* با صرف وقت و اطلاعات میدانی، داده‌های خوبی را از شیعیان جمع‌آوری کرده است؛ هرچند اندکی غرض‌ورزی در آن مشاهده می‌شود. این کتاب به فارسی ترجمه نشده است. با توجه به این پیشینه می‌توان گفت موضوع پژوهش نوآوری لازم را دارد و می‌تواند اطلاعات میدانی مناسبی را در این زمینه در اختیار مخاطبین و علاقه‌مندان قرار دهد.

۱- چارچوب مفهومی

جنبش‌های اجتماعی نوین اسلامی در دهه‌های اخیر تابعی از دو روند بازسازی هویتی و انطباق بوده‌اند. (اسپوزیتو و وال، ۱۳۸۹: ۲۳) این جنبش‌ها به دنبال احیاء اسلام و تطابق با مدرنیته بوده‌اند. (یاوز، ۱۳۹۲: ۱۷ و برزگر و عزیز خانی، ۱۳۹۴: ۱۳) شکل‌گیری این جنبش‌ها از یک سو متأثر از عوامل عینی مانند استعمار غرب، انحطاط فکری و استبداد داخلی، سکولارسازی شتاب‌زده جوامع اسلامی، شکست‌های نظامی مسلمانان از بیگانگان و انحطاط درونی (دکمجیان، ۴۰: ۱۳۷۴-۵۲) و بحران هویت، بحران مشروعیت، آشوب و فشار، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و فرهنگی (صالحی و رضایی، ۱۳۸۸: ۹۱) و از سوی دیگر متأثر از عوامل فکری و اندیشه‌ای مانند آموزه‌های اصلاح‌طلبانه اسلامی و

دستورات دینی مبنی بر مبارزه با ظلم، کفر و طاغوت و تلاش برای ایجاد جامعه‌ای با ارزش‌های دینی بوده است. همه این جنبش‌ها بر بازگشت به ارزش‌های اسلامی و احیای اسلام اصیل، به عنوان تنها راه برون‌رفت از بحران‌های جهان اسلام تأکید کرده‌اند. (عنایت، ۱۳۸۳: ۶۸)

برخی از این جریان‌ها مذهب را تقلیل‌ناپذیر دانسته و معتقدند باید کل واقعیت جهان بر حسب آن فهمیده شود. آنان نهایتاً با نفی مفاهیم اساسی مدرنیته و عرضه چارچوبی مذهبی به مدرنیته پاسخ داده‌اند. برخی دیگر از جنبش‌های نواندیشی دینی در جست‌وجوی ابعاد زمینه‌ای برای گفتگوی دین و خرد بوده و دغدغه خویش را زنده نگه‌داشتن گوهر راستین دین و احیای آن اعلام کرده‌اند و برای کشف حقیقت و رهایی گوهر دین، به نقد قرائت سنتی از دین و به تجدید نظر اساسی در آن مبادرت ورزیده‌اند. (میراحمدی و سجادی، ۱۳۸۷: ۳) گروه سوم از جریان‌های مذهبی بر ضرورت گفت‌وگوی ایمان و فهم مذهبی با مدرنیته تأکید نموده‌اند و با به کارگیری فلسفه‌های مدرن در پی پیوند فهم دینی با فهم مدرنیته بوده و بر فلسفه‌های مدرن و سکولار تکیه نموده‌اند. (بشیریه، ۱۳۸۷: ۲۸۳-۲۸۴) اینان به دفاعی خردپسندانه از دین پرداخته‌اند. (ملکیان، ۱۳۸۷: ۲۵۱) این جنبش‌ها پایی در سنت و یک پا هم در تجدد داشته و این ویژگی متجدد سبب تطبیق آن با شرایط متغیر زمانی و مکانی و به اصطلاح موجب وضعیت‌مندی نظریه‌پردازی دینی گردیده است. (لک زایی، ۱۳۸۹: ۸)

فصل مشترک تمامی جنبش‌های دینی، بازیابی هویت از دست رفته بوده است. (نصر، ۱۳۷۷: ۶۳) جستجوی هویت جمعی در جنبش‌های نوین اجتماعی از نیازی ذاتی برای دستیابی به یک خویش‌نوا اجتماعی منسجم و پیوسته سرچشمه گرفته است. (لارنا و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۴) هویت را می‌توان سنتز سنت و تجدد در این جنبش‌ها دانست. هویت، نهاده‌ای ساده و بسیط نیست؛ بلکه امری پویاست که تنها در بستری روایتی قابل فهم است. (کالهن، ۱۳۸۶: ۵۴) احیای هویت، به عنوان یکی از مهمترین دغدغه‌های جنبش‌های اسلامی معاصر محسوب می‌شود. (فوزی، ۱۳۸۹: ۱۵۳)

هویت ضامن نظم و پیش‌بینی‌پذیری بوده و سه کار ویژه دارد. به خودتان و دیگران می‌گوید که شما کیستید و به شما می‌گوید دیگران که کیستند. وقتی هویت‌ها به شما می‌گویند که کیستند، قویاً بر مجموعه‌ای خاصی از منافع یا ترجیحات در ارتباط با گزینه‌های

اقدام در حوزه‌هایی خاص و درباره کنشگرانی خاص دلالت دارند. یک کنشگر حتی قادر به عمل به صورت هویت خودش نخواهد بود؛ مگر زمانی که به قول کارل دویچ، جامعه‌معنایی مربوطه مشروعیت آن کنش توسط آن کنشگر را در آن بافت اجتماعی به رسمیت شناخته باشد. (لینکلتر، ۱۳۸۶: ۴۵۹). در واقع هویت در روابط با سایرین درک شده است (قوام، ۱۳۸۴: ۲۲۳).

جنبش‌های اسلامی علاوه بر احیاء هویت، یک مؤلفه‌ی مهم دیگر به نام انطباق را پیگیری می‌کنند. انطباق شرط ورود قانونی در نظام و رویکرد مثبت دولت‌ها نسبت به آنان است. این جنبش‌ها در رویارویی با شرایط جدید، با دو راه سازگاری با شرایط موجود یا مخالفت و خشونت روبه‌رو بوده‌اند. (اسپوزیتو و وال، ۱۳۸۹: ۱۸) اکثر جنبش‌های بزرگ و اثرگذار، انطباق ساختارها و مفاهیم موجود اسلامی با مدرنیته و شرایط جدید را پذیرفته‌اند. (همان: ۲۲)

آنان معتقدند که جهان اسلام برای پیشرفت، به مفاهیم مدرن نیازمند است. این سازمان‌ها مبین ضرورت وجود نوعی عنصر جایگزین یا جهت‌گیری بزرگ اجتماعی و سیاسی معتبر و بازتاب‌دهنده تمایلات دوگانه تحصیل‌کرده‌های مدرن در جوامع اسلامی هستند که می‌خواهند از فضای دموکراتیک بهره بیشتری ببرند و مشارکت بیشتری در فرآیند سیاسی داشته باشند. (همان: ۲۵). در چنین شرایطی آنان خشونت را کنار گذاشته و رویکرد ملی را دنبال کرده‌اند. (روا، ۱۳۸۷: ۴۱) این جنبش‌ها از ظرفیت داخلی منابع اسلامی (قرآن و سنت) و مشارکت همگانی دموکراتیک استفاده کامل را برده‌اند. (اسپوزیتو و وال، ۱۳۸۹: ۲۴)

در رویکرد انطباق، اسلام و دموکراسی، دو موضوع مهم و مورد تأکیداند. (بخشی و زنگنه، ۱۳۹۴: ۲۷) به عبارتی آنان سعی کرده‌اند برای آزادی‌های سیاسی، انتخابات و... توجیهات دینی پیدا کنند و این مفاهیم را جزئی اسلام اصیل معرفی نمایند و جنبش‌های اسلامی را با این مفاهیم منطبق کنند و سعی کنند در فضای سیاسی و اجتماعی نیرویی فعال و اثرگذار باشند.

۲- علل شکل‌گیری ایجابی در اندونزی

شیعه در اندونزی دارای سابقه طولانی است و حتی برخی ورود اسلام به اندونزی را

۲۳۰ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز وزمستان ۱۳۹۹

توسط شیعیان دانسته‌اند. (ربانی و حکیم الهی، مصاحبه، زلفکی، ۲۰۱۳: ۵۵، Jacobsen، ۲۰۰۹: ۱۹۱۹) اما به علل فراوانی مانند، سقوط حاکمان محلی شیعه در دوره استیلای تسنن، نقش ترک‌ها در نابودی حکومت‌های شیعی و روی کار آوردن حکومت‌های سنی در منطقه، موج‌گرایی و ترویج سنی‌گری اشعری، کلام اشعری و ظاهرگرایی، افول تصوف و عقل‌گرایی معتزلی، قطع ارتباطات شیعیان با جوامع شیعی و تقیه، هویت شیعی به مرور زمان فراموش شد. (ربانی، ۱۳۹۳: ۸۳)

در اثر انقلاب اسلامی ایران و تحت تأثیر افکار بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی و افرادی چون علی شریعتی و شهید مطهری، آموزه‌های شیعه مورد توجه جامعه اندونزی قرار گرفت. (طالب زین، ۱۴۳۷: ۷۵) گفتمان شیعه به صورت جدی وارد عرصه سیاسی و اجتماعی در اندونزی شد. (۳۰۶: ۲۰۰۸، latif) بسیاری از شیعیان تاریخی که در حال تقیه بودند، تقیه خود را کنار گذاشته و بسیاری از اهل سنت به شیعه تغییر مذهب دادند. بی‌شک هویت مستقل شیعه در اندونزی مرهون انقلاب اسلامی ایران و اندیشه احیاگرانه و هویت‌ساز امام خمینی بوده است. (مصاحبه، رضایی) منش و منبع اصلی و بلاواسطه اثرگذاری تشیع، ایران بوده و تشیع عمدتاً از منظر اسلام سیاسی و انقلابی معرفی و منتشر گردیده است. (درمهدن، ۱۳۷۸: ۱۹۸) دکتر ازبومردی عذراء معتقد است حضور شیعه در اندونزی مربوط به سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی است که عمدتاً از طریق تغییر مذهب مسلمانان سنی به شیعه صورت گرفته است. (Azyumardi، ۲۰۱۲: ۵-۹)

در دوران سوکارنو و سوهارتو محدودیت‌های بی‌شماری برای احزاب، سازمان‌های دینی و... اعمال شد. حتی سوهارتو برگزاری مراسم سنتی تابوت (عاشورا) را ممنوع اعلام کرد. (kartomis، ۲۰۱۲: ۷۵) با سقوط سوهارتو و روی کار آمدن عبدالرحمن وحید، فضای باز سیاسی^۱ در این کشور ایجاد شد. شیعیان در از این شرایط بهره‌برده و فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خود را افزایش دادند. (Imam، ۲۰۱۴: ۲۳) مؤسسات جدید شیعه

---

^۱ در واکنش به سخت‌گیری‌های سوهارتو نسبت به احزاب دینی، احزاب رادیکال از این موقعیت استفاده کردند و از رشد و توسعه قابل ملاحظه برخوردار شدند. (zarkasyi، ۲۰۰۸: ۳۳۶) مدارس سلفی و وهابی بسیاری با کمک وهابیت در این کشور تأسیس شد و فشار علیه شیعیان توسط آن افزایش پیدا کرد. (مصاحبه، موحدی).

تأسیس (Leonard leo، ۲۰۱۰: ۲۶۱) و فعالیت خود را افزایش دادند. (Assyaukanie، ۲۰۰۸: ۱۲۹) مهم‌ترین هدف این مؤسسات احیا و حفظ هویت شیعی بود. (حکیم الهی، مصاحبه)

تا سال ۱۹۹۷، ۲۵ مؤسسه شیعی در جاکارتا مشغول به فعالیت بوده‌اند. (Latif، ۲۰۰۸: ۳۱۱) زین، نام ۸۰ مؤسسه شیعی در اندونزی را ذکر کرده که در حال گسترش و تبلیغ عقاید شیعی بوده‌اند. برای اکثر این مؤسسات پنج وظیفه، اولاً تعلیم و تربیت به صورت رسمی یا غیررسمی و برگزاری مراسم، دوم فعالیت‌های اقتصادی و رفاهی، سوم منشورات چاپی و الکترونیکی، چهارم کمک به مستضعفان و پنجم امور اداری تعریف شده است. (زین، ۱۴۳۷: ۸۸-۸۷). اما این سازمان‌ها دارای معایبی مانند اختلاف در چگونگی مدیریت سازمان، ایدئولوژی مختلف، شرایط سیاسی و اجتماعی و سخت‌گیری‌های دولت نتوانستند اهداف خود را محقق سازند. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۱۹۸)

در فضای باز سیاسی و اجتماعی که در دوران وحید در اندونزی حاکم شده بود، رهبران شیعی از گرایش‌های مختلف (روشنفکر^۱ و اساتید^۲) مانند، رحمت، برقا، یحیی و عمر شهاب و یک نماینده از ایران در مورد ایجاد یک سازمان ملی شیعه در اندونزی نشست‌های متعددی برگزار کردند و یک توافق کلی حاصل شد و آن تشکیل سازمان ملی^۳ برای شیعیان بود. هدف از این کار اثبات هویت شیعه به صورت قانونی بود. (مصاحبه، عمر شهاب)

نام این سازمان به پیشنهاد جلال‌الدین رحمت «ایجابی»^۴ گزارده شد که مورد توافق اعضا قرار گرفت. ایجابی مخفف سازمان اهل بیت اندونزی است. (وبسایت رسمی ایجابی) در نهایت بعد از اختلاف نظرهایی که در مرام‌نامه و ساختار این سازمان وجود داشت، سازمان ایجابی در سال ۲۰۰۰ توسط جلال‌الدین رحمت و هواداران وی در شهر باندونگ

^۱ شیعیان روشنفکر در اندونزی به کسانی اطلاق می‌شود که عمدتاً فارغ‌التحصیلان دانشگاه بوده و تحت تأثیر افکار دکتر شریعتی و شهید مطهری شیعه شده و اخلاق‌مدار هستند. (مصاحبه، حکیم الهی)

^۲ اساتید شیعه در اندونزی به کسانی اطلاق می‌شود که فارغ‌التحصیلان حوزه‌های علمیه داخلی و یا خارجی بوده و فقه‌محور هستند. (مصاحبه، رضایی)

^۳ سازمان ملی به سازمانی گفته می‌شود که دارای اساس‌نامه، ارکان، عضوگیری و رأی‌گیری سالانه است و با انجمن و حزب متفاوت است. سازمان ملی دارای شعبات و دفاتری در مراکز استان‌ها و شهرستان‌هاست و مورد حمایت رسمی دولت است. (عمر شهاب، مصاحبه)

^۴ IJABI, Ikatan Jamaah Ahlul Bait Indonesia.

تأسیس و در چهارم جولای همان سال، اولین اجلاس ملی آن برگزار شد. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۱۴) در اولین اجلاس این سازمان ۲۰۰۰ نفر از طیف‌های مختلف شیعه از اندونزی و مهمانان خارجی شرکت کردند. حتی از وحید رئیس‌جمهور درخواست شد تا در اولین سالگرد تأسیس ایجابی به سخنرانی بپردازد. اما وی نماینده فرستاد. (Zolkifli, ۲۰۰۳: ۲۰۱)

جلال‌الدین رحمت^۱ از مؤسسين این سازمان در سخنرانی افتتاحیه از سیاست دولت وحید به علت احترام به آزادی مذهبی تشکر کرد^۲ و هدف تشکیل این سازمان را صنفی و اجتماعی برای ساماندهی امور محبان اهل بیت (س) معرفی کرد. وی ایجابی را مصداق حدیث ثقلین و کشتی نوح دانست که هرکسی سوار بر این کشتی شود، از طوفان نجات پیدا خواهد کرد. وی از تمام مسلمانان خواست که با این سازمان همکاری نمایند. (همان: ۲۰۲) در اولین جلسه ایجابی مباحثی درباره اساس‌نامه و نحوه انتخاب اعضا مطرح شد. رحمت به

^۱ جلال‌الدین رحمت رهبری بانفوذ، سخنرانی کاریزماتیک، و نویسنده‌ای صاحب سبک و شکل‌دهنده ایجابی در اندونزی است. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۰۶) وی متولد ۲۹ اوت ۱۹۴۹ در باندونگ در غرب جاوه است. او تحصیلات خود را در علوم تربیتی و روانشناسی ادامه داد و به علت دغدغماندی به مسائل دینی، ادبیات عرب را خواند، وی برای ادامه تحصیلات وارد دانشگاه شد و در سال ۱۹۸۰، یک بورس تحصیلی فولبرایت در رشته ارتباطات در دانشگاه ایالت آیووا ایالات متحده آمریکا دریافت کرد و در سال ۱۹۸۲ پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «یک مدل برای مطالعه اثرات رسانه‌های جمعی بر رهبران سیاسی» دفاع نمود و ادامه تحصیلات دکتری خود را رها ساخت و در سال ۱۹۹۴ در رشته علوم سیاسی در دانشگاه ملی استرالیا در مقطع دکتری پذیرفته شد. (همان: ۶۷) وی جزء روشنفکران مسلمانی بوده که تحت تأثیر پیروزی انقلاب اسلامی ایران، شخصیت امام خمینی □، افکار شیعه انقلابی و افکار نویسندگانی همچون شریعتی و شهید مطهری به شیعه‌گرایی پیدا کرده است. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۰۹) وی در طول تحصیل در آمریکا با انجمن اسلامی دانشجویان و سید حسین نصر ارتباط گرفته بود. (موسوی، مصاحبه) رحمت نویسنده‌ای فعال است. وی در اثر «جایگزین اسلام ۱» (۱۹۸۶) به موضوعاتی همچون تصوف، مسائل اجتماعی با دیدی انتقادی نگریسته است. این کتاب با استقبال مناسب از سوی جوانان به خصوص دانشجویان رو به رو شد. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۲۰). «اسلام واقعی و بازتاب اجتماعی ۱» (۱۹۹۱) مجموعه مقالاتی است که رحمت در سمینارهای مختلف ارائه داده است. وی در زمینه تفسیر قرآن دارای تألیفاتی است، روش تفسیری وی قرآن به قرآن و پیرو تفسیر المیزان علامه طباطبایی است. وی در حوزه عرفان نیز دارای آثاری است. عرفان عامیانه و تفسیرهای صوفیه (۱۹۹۴)، اصلاحات صوفی (۱۹۹۸) و دستیابی به عشق الهی و روشنگری صوفیان (۱۹۹۹) از جمله این آثار است. (Zolkifli, ۲۰۱۳: ۷۳) آثار وی در زمینه ارتباطات و علوم تربیتی به نام «بازخوانی مدرن ۱، ۱۹۸۲» و «روش تحقیق ارتباطات ۱، ۱۹۸۵» و «روانشناسی ارتباطات ۱، ۱۹۸۵» از کتاب‌های مهم دانشگاهی است. (علی شهاب، مصاحبه) در بررسی آثار رحمت تأثیر مکتب فکری فرانکفورت نیز مشاهده می‌شود. وی پیوسته در آثارش نظام حاکم بر جهان را مورد نقد قرار داده است. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۰۹) رحمت همواره خود را در مسائل شرعی مقلد دانسته و روحانیون و اساتید شیعه نیز نقش و جایگاه وی را به عنوان یک صاحب‌نظر اسلامی پذیرفته‌اند. (rakhmat, ۱۹۹۵: ۱۹)

^۲ شیعیان تا قبل از دوران اصلاحات در زمان دولت وحید به عنوان گروهی تندور و ستیزه‌جو در جامعه معرفی می‌شدند و از این به بعد وجود شیعیان در اندونزی رسمی و قانونی شد. (مصاحبه، موسوی)

عنوان رئیس و مهیہانا به عنوان رئیس اجرایی، انتخاب و دوازده نفر از شیعیان برجسته به عنوان شورای مشورتی انتخاب شدند. (وبسایت رسمی ایجابی)

در اوایل ماه اوت ۲۰۰۰، دیمتری مهیہانا، رئیس هیئت اجرایی و هادی سواستیو، دبیر کل طی نامه‌ای به وزارت داخله، خواستار مجوز قانونی ایجابی شدند که در ۱۱ اوت سال ۲۰۰۰ ایجابی به عنوان یک سازمان ملی قانونی تأیید شد و سرانجام اولین سازمان شیعی در اندونزی رسمیت یافت و جنبه حقوقی پیدا کرد و با توجه به اصلاحات اجتماعی حاکم در کشور توانست خود را تثبیت کند و رویدادی مهم در تاریخ اسلام در این کشور و سرمایه سمبلیک بسیار مهمی در مبارزه مداوم شیعیان در اندونزی محسوب شد. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۲۰۵) در حال حاضر سازمان ایجابی نزدیک به سی شعبه در کل کشور دارد و جلال‌الدین رحمت از ابتدا تا کنون ریاست این سازمان را بر عهده داشته است. (مصاحبه با موسوی)

۱- ایجابی: احیا و تثبیت هویت شیعه در اندونزی

بی‌شک هدف اصلی شکل‌گیری ایجابی بازاحیا و تثبیت هویت شیعه در این کشور بوده است. (مصاحبه، حکیم الهی) ایجابی برای اثبات هویت شیعه سعی کرده است با اعتقاد و عمل به آموزه‌های شیعه در مقابل اهل سنت برای خود هویتی به وجود آورد. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۳۱۶) ایجابی در جهت اثبات هویت شیعه بر مؤلفه‌هایی نظیر دفاع از مستضعفان در مقابل مستکبران، ایجاد الفت بین قلوب مسلمانان، حمایت از پیروان اهل سنت در مقابل دشمنان، ترویج اندیشه‌های عقلانی، عرفانی و اخلاقی، تأمین نیازهای روحی و مادی زندگی مورخان، اسلام عقل‌گرا و معنوی، غیر فرقه‌گرایی و تقدم اخلاق بر فقه، اسلام پلورالیسم، اسلام مدنی، حمایت از مستضعفین و ... تأکید کرده است. (وبسایت رسمی ایجابی) دو اثر جلال‌الدین رحمت به نام، *تقدم اخلاق بر فقه و اسلام و پلورالیسم* به عنوان دو منبع مهم سازمان ایجابی، نشان‌دهنده خط فکری و مرام‌نامه این سازمان است. (مصاحبه با حکیم الهی). ایجابی در اساس نامه خود به اثبات هویت شیعه تصریح کرده و راه‌کارهایی نیز برای آن در نظر گرفته است.

۱- آشنا کردن مردم به خصوص شیعیان با آموزه‌های اهل بیت^۲. رفع شبهات پیرامون اهل بیت^۳. پژوهش درباره اسلام و جوامع اسلام^۴. تأسیس مراکز آموزش اسلامی^۵.

حرکت اجتماعی و کمک به مستضعفان ۶. کمک‌های بهداشتی ۷. تقویت بنیه اقتصادی ۸. ارتباط با سایر سازمان‌ها و نهادهای دولتی. (وبسایت رسمی ایجابی) همچنین در اساس‌نامه این سازمان تصریح شده که این سازمان یک سازمان مذهبی-اجتماعی بر اساس اعتقاد به قرآن کریم، پیامبر و اهل بیت پیامبر بوده و در این راستا پنج هدف اصلی را پی‌جویی کرده است:

آموزش مردم بر اساس آموزه‌های اسلام، اصول همزیستی و امامت؛
معرفی و انتشار آموزه‌های اسلامی پیامبر و اهل بیت ایشان؛
کمک اقتصادی و بهبود وضعیت اقتصادی مستضعفان؛
توسعه و تقویت روحیه معنوی و فکری مسلمانان؛
حفظ و گسترش روابط بین سازمان‌های اسلامی. ایجابی معتقد است برای دستیابی به این پنج هدف باید شش اقدام صورت پذیرد:

ایجاد و توسعه آموزش‌های اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی و مؤسسات تبلیغی؛
ایجاد و توسعه کتابخانه‌های اسلامی؛
توسعه مطالعات و تحقیقات اسلامی؛
انتشار بولتن‌ها، کتاب‌ها، مجلات و روزنامه‌ها؛
همکاری و نگاه به دیگر سازمان‌های اسلامی؛

ایجاد برادری اسلامی میان جوامع مسلمان دیگر. (وبسایت رسمی ایجابی)
اهداف اول و دوم نشان‌دهنده هویت شیعی این سازمان است؛ هرچند آموزه‌های واقعی شیعه منتشر نشده و میان اکثر مسلمانان اندونزی درک نشده است. معرفی و نشر این اهداف وظیفه ایجابی است. هدف سوم نشان‌دهنده خصلت اجتماعی سازمان است که به حمایت از مظلومان پرداخته و خواهان از بین بردن فقر است. هدف چهارم ایجابی ویژگی ذهنی و علمی سازمان را نشان می‌دهد. این سازمان علاقه‌مند به مشارکت در مطالعات و تحقیقات در زمینه‌های علمی است.

این سازمان سعی کرده است که ارتباطات خود را با دیگر انجمن‌ها شکل دهد، حفظ کند و گسترش دهد. این سازمان مستقل و غیر فرقه‌ای است و پیرو هر مذهبی می‌تواند به آن ملحق شود و به هیچ حزب سیاسی یا دولتی وابسته نیست و در پی کسب موقعیت اجرایی یا قانونی نیست و کسانی که در یک حزب سیاسی عضو هستند، نمی‌توانند به کمیته اجرایی

ملحق شوند. رحمت هم بر این نکته تأکید دارد که «ایجابی یک سازمان اجتماعی برای پیروان شیعه نیست، بلکه یک سازمان اجتماعی برای محبان اهل بیت از هر فرقه و گروه است». (Zolkifli, ۲۰۱۳: ۲۰۸-۲۰۹) در ادامه به بررسی برخی از مولفه‌هایی پرداخته می‌شود که ایجابی سعی کرده به وسیله آن به تثبیت هویت شیعه در اندونزی بپردازد.

۵-۱- تأکید بر مشترکات شیعه و اهل سنت و اثبات هویت شیعه

اندونزی ۲۵۰ میلیون جمعیت مسلمان دارد که اغلب شافعی و محب اهل‌البیت هستند.^۱ (مجموعه نویسندگان، ۱۳۹۲: ۲۹) ایجابی برای اثبات هویت شیعه از این فرصت استفاده کامل برده است و بر وجوه مشترک اعتقادات شیعه و اهل سنت تأکید کرده است و با پرهیز از اختلافات بین مذهب شیعه و سنی سعی کرده است وحدت خود با جامعه را حفظ نماید. ایجابی در بیانیه اولین اجلاس ایجابی در ژانویه سال ۲۰۰۰ اعتقاد به توحید، معاد، نبوت مورد تأکید قرار داده است، ایجابی با تکیه بر حدیث ثقلین^۲ پیامبر اکرم (ص) محور اتحاد مسلمانان را قرآن و اهل‌بیت (ص) دانسته است (مصاحبه، حکیم الهی).

^۱ عبدالرحمن وحید (اولین رئیس جمهور بعد از سوهارتو، رئیس نهضت العلماء و نوه هاشم اشعری، بنیان‌گذار نهضت العلماء معتقد است نهضت العلماء با بیش از ۴۵ میلیون عضو سازمانی با گرایشات شیعه فرهنگی است. عقیل سراج، رئیس نهضت العلماء معتقد است، اهل سنت اندونزی شیعه فرهنگی بوده و به غیر از امامت و مباحث کلامی، بیشتر آموزه‌های اسلامی و عقیدتی پیرو آموزه‌های شیعیان است و بیشتر گرایشات صوفیانه هم در حوزه اولیا، زیارات و سنت‌های آئینی که در حال حاضر در بین سنت‌گرایان اندونزی جاری است و بیشتر متمایل به تشیع است. (ربانی، ۱۳۹۳: ۸۱)

^۲ إني تارك فيكم أمرين إن أخذتم بهما لن تضلوا - كتاب الله عز وجل وأهل بيتي عترتي أيها الناس أسمعوا وقد بلغت إنكم ستردون على الحوض فأسألكم عما فعلتم في الثقلين والثقلان كتاب الله جل ذكره وأهل بيتي. (كليني، الكافي، دار الكتب الاسلاميه، ج: ۱: ۲۹۴)

ایجابی معتقد است باید آموزه‌های اصلی شیعه از منابع اصلی آن درک شود و باید با دیدی انتقادی به مطالعه منابع اهل سنت برای اثبات تشیع پرداخت و شیعیان باید توانایی مناظره و مباحثه با اهل سنت را داشته باشند. اما آنان هیچ‌گاه دید تقریبی خود را فراموش نکردند و بر اهمیت برادری اسلامی بین سنی‌ها و شیعیان تأکید نموده‌اند. رحمت معتقد است که «اگر سؤال نمایند که من شیعه یا یک سنی هستم، تنها می‌توانم پاسخ دهم که من یک مسلمان هستم. من نمی‌خواهم جامعه مسلمان را به مذهب و جریان‌ها تقسیم کنم و معتقد هستم هرکس بر اساس اعتقاد خودش مواخذه می‌شود». (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۲۱۱) به دلیل رویکرد تقریبی که رهبران ایجابی در جامعه پی گرفتند، بارها مورد تأیید مقامات دولتی، علماء (اهل سنت) و روشنفکران و ... قرار گرفتند. همچنین شیعیان معتقدند ایجابی به توسعه فقه کمک کرده و توانسته به سؤالات دینی امروز بشری پاسخ دهد. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۷۴)

۲-۵- استفاده از نمادها و اثبات هویت شیعه

ایجابی برای اثبات هویت شیعه سعی کرده با استفاده از نمادهای اسلامی و بومی‌سازی آن، آموزه‌های فکری خود (شیعه) را در جامعه گسترش دهد و بر مشروعیت آن بیفزاید. به طور مثال، نماد این سازمان، کشتی حضرت نوح است. باید توجه داشت که کشتی در فرهنگ اندونزی محترم و نماد نجات است. این کشتی در اقیانوسی در حال حرکت است. این نماد در مجمع‌الجزایر اندونزی شناخته شده و در طول استوا، بین آسیا، استرالیا، اقیانوس هند و اقیانوس آرام

گسترش یافته است. در نماد این سازمان تصویری از دو بادبان دوقلو وجود دارد که نمایشگر الثقلین (قرآن و عترت) است و گویای اعتقادات شیعه است. آرم قرمز رنگ در اطراف بادبان کشتی نشان دهنده شجاعت است؛ در حالی که سفید نماد خلوص، صلح، پاکیزگی، قدرت، جمال و جوهر درونی انسان است. کشتی با خطوط مارپیچ نشان دهنده آمادگی اهل بیت برای بخشیدن نعمت الهی است. این آرم با پنج خط نشان دهنده حدیث کسا و نه موج نیز نشان دهنده نه امام معصوم است که هدایت کل جهان را بر عهده دارند. این کشتی از شرق به سمت غرب در حال حرکت است. (Zolkifli, ۲۰۱۳: ۲۰۷) این نماد به مخاطب خود القا می کند که هر کس بخواهد به نجات و سعادت اخروی و دنیوی دست یابد، باید سوار بر این کشتی شود.

۵-۳- رویکرد اقتصادی و اثبات هویت شیعه

یکی از ویژگی های بارز ایجابی برای اثبات هویت شیعه در اندونزی، ورود به عرصه رفاهی و تقویت بنیه اقتصادی شیعیان در این کشور است و یکی از اقدامات اساسی که در اساس نامه به آن توجه شده است، حمایت از مظلومان است. آنان معتقدند که جوامع اسلامی به دو علت عمده استعمار و استثمار با ضعف مواجه شده اند. دیمیتری مهبهانا^۱، درباره انواع ظلم و ستم، از جمله ظلم و ستم اقتصادی و اجتماعی می گوید: ظلم اقتصادی و اجتماعی نتیجه سرمایه داری جهانی است و شکاف شمال و جنوب - کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه - که به نوبه خود

---

^۱ نخستین رئیس شورای اجرایی ایجابی

منجر به شکل جدیدی از امپریالیسم و منجر به سرکوب و آزادی انتخاب مذهب و فقدان احترام متقابل شده است. (Zolkifli, ۲۰۱۳: ۲۱۰)

ایجابی معتقد است برای آنکه شیعه بتواند در اندونزی تثبیت شود، باید شرایط اقتصادی و رفاهی اندونزی بهبود یابد. رحمت معتقد است ایجابی قصد دارد برای تحقق یک جامعه مدنی متمدن کوشش کند. رهبران این سازمان معتقدند باید بر توانمندسازی اقتصادی این سازمان تأکید کرد و با ایجاد شبکه قدرتمند اقتصادی و ارتباط با سازمان‌های قدرتمند اقتصادی در خارج از کشور به توسعه اقتصادی اندونزی کمک کند تا اهداف این سازمان که همان اثبات هویت شیعه است محقق شود. (حکیم الهی، مصاحبه)

شورای اجرایی ایجابی نیز در جهت بهبود جایگاه شیعیان در جامعه اندونزی و انطباق شیعه در این کشور، فعالیت‌های قابل توجهی انجام داده و برنامه‌های درازمدت و کوتاه‌مدتی را اجرا کرده است. ساختار اجرایی ایجابی شامل شش بخش سازمان‌دهی، توانمندسازی جامعه مسلمان، توسعه فکری و دعوت، آموزش و پرورش، رسانه و فناوری اطلاعات و روابط بین‌الملل است. بخش توانمندسازی یک برنامه آموزش کسب و کار را با هدف فراهم آوردن مشارکت‌کنندگان با «هوش مالی» سازمان‌دهی کرده است تا آنها بتوانند فرصت‌های تجاری خود را برای منافع شخصی و سازمانی خود ایجاد نمایند. این برنامه با همکاری شرکت مک‌دونالد در اندونزی که متعلق به بزم بنگ رشمادی بود، انجام شد و بسیاری از شرکت‌کنندگان از تعدادی از شعبه‌های منطقه‌ای و ایجابی در آن شرکت کرده و منابع مالی و فعالیت اقتصادی خاصی را دنبال نموده است. (عمر شهاب، مصاحبه)

بخش توانمندسازی معمولاً در همکاری با بنیاد مطهری^۱ و بعضی اوقات با بنیادهای سختی^۲ یا طاقیه سیدائیه به رهبری سید ادیانی رشمدادی فعالیت انجام داده است. (مصاحبه، حکیم الهی)

۴-۵ - استفاده از شیوه‌های نوین ارتباطی

یکی از ویژگی‌های خاص ایجابی که آن را با سایر مؤسسات در اندونزی متمایز کرده است، بهره‌گیری از ابزار و شیوه‌های نوین تبلیغی است، رهبران این سازمان به علت تخصصی که در زمینه ارتباطات و تعامل با مخاطبان داشتند، توانستند مخاطبان زیادی را جذب نمایند. بیشتر مخاطبان ایجابی از دانشجویان دانشگاه بودند. (مصاحبه، علی شهاب) ایجابی دعوت و تبلیغ را شامل امر به معروف و نهی از منکر، شریعت اسلامی و توانمندسازی بشریت علیه ظلم و ستم و بی‌عدالتی دانسته است و تأکید می‌کند که دعوت باید بر روی افراد و ساختارهای اجتماعی در قالب تغییر مداوم در حوزه دانش، نگرش و رفتار افراد باشد. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۷۳)

ایجابی تبلیغ را فعالیت‌های ارتباطی با هدف تحقق آموزه‌های اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی تعریف نموده است. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۶۹) ایجابی مبلغ ایده «اسلام رحمت للعالمین» بوده و معتقد است: «اسلام طرفدار آزادی

---

^۱ مؤسسه مطهری، یک مؤسسه آموزشی و فرهنگی با تأسی از شهید مطهری تحت اشراف جلال الدین رحمت، به امور روشنفکری دینی در اندونزی پرداخته است. این مؤسسه دارای مدارس عمده بوده و به آموزش و تربیت شیعیان همت گمارده است. (مصاحبه، رضایی)

^۲ بنیادی شیعه با رویکردی صوفیانه در اندونزی است؛ بنیانگذاران آن از شیعیان متمول می‌باشند. (مصاحبه، اسماعیل‌زاده)

۲۴۰ مطالعات تاریخی جهان اسلام سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز وزمستان ۱۳۹۹

مشروط و ایجاد نظام اجتماعی صحیح، برادری اسلامی، ارتباطات و رسانه‌های جمعی، سیاست، اصلاح فکری، خانواده، رهبری، نفی فقر و مشکلات اجتماعی و... است». (Latif, ۲۰۰۸: ۳۱۰) ایجابی برای تقویت کادر سازی خود دانشجویانی را برای ادامه تحصیل به ایران، انگلیس، آمریکا، استرالیا و... اعزام کرده است. (Zolkifli, ۲۰۱۳: ۲۱۳)

۵-۵- برگزاری نشست‌های تخصصی و علمی در مورد آموزه‌های

شیعه

یکی از اقدامات اساسی ایجابی در اندونزی که با هدف اثبات هویت شیعه با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی اندونزی پرداخته است، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی در سطح نخبگان بر روی مسائل اختلافی شیعه و اهل سنت بوده است. ایجابی بارها نشست‌هایی در مورد اعتقادات شیعه در دانشگاه‌ها برگزار کرده است و به شبهات مختلف پاسخ داده است. این رویکرد روشنفکری دینی با استقبال جامعه روشنفکری روبه‌رو بوده است. (مصاحبه، علی شهاب)

ایجابی در زمینه‌هایی نظیر فلسفه، قانون اسلامی، اخلاق (شخصیت و اخلاق)، تصوف و... هم‌اندیشی‌های ملی و محلی برگزار کرده است. ایجابی به عنوان مجموعه‌ای دانشگاهی با در نظر گرفتن حمایت‌ها و حرکت‌های سیاسی- رسمی حرکت کرده و ورود آنان در محیط دانشگاهی علمی و دانشگاهی ملایم و اثرگذاری آنها در جامعه علمی قابل توجه بوده است. (موحدی، مصاحبه) ایجابی به گردهمایی عمومی نظیر تظاهرات علاقه‌مند نیست. به‌گونه‌ای که در روز قدس

که برخی از شیعیان به مکان‌های عمومی آمده و شعار می‌دهند با برگزاری اجلاس‌های علمی به بررسی ابعاد قدس مانند اشغالگری رژیم صهیونیستی و مظلومیت مردم فلسطین پرداخته است. این اقدام ایجابی مورد توجه دولت قرار گرفته است و دولت از آن حمایت می‌کند. (مصاحبه، ربانی)

۶-۵- احیاء نمادهای مذهبی شیعه در اندونزی

برگزاری مراسم و اعیاد مذهبی یکی از خصلت‌های ذاتی شیعه در طول تاریخ بوده است. برگزاری مراسم غدیر، دهه محرم و بسیاری از مراسم مذهبی دیگر مورد توجه بزرگان شیعه بوده است. ایجابی برای آنکه بتواند از این ظرفیت استفاده کامل ببرد، مرکزی تحت عنوان توسعه و پیشرفت فکری تأسیس کرده است. این مرکز مسئول برگزاری اعیاد و مناسبت‌های شیعه مانند روز تولد پیامبرم تولد امامان شیعه^۳ و سالروز ازدواج حضرت علی و فاطمه، برنامه‌های مذهبی در محرم، صفر، رحلت امام خمینی و... است. (علی شهاب، مصاحبه)

۶- ایجابی و انطباق

در سال‌های نخست پس از پیروزی انقلاب اسلامی بسیاری از شیعیان در اندونزی معتقد بودند که تشیع به عنوان یک انتخاب مناسب جهت تحقق اندیشه اسلامی در جامعه امروز از ظرفیت کامل برخوردار است. این رویکرد زمانی اتفاق افتاد که

۲۴۲ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

بیشتر توجه‌ها میان دانشگاهیان به گروه‌های مارکسیست بود. برخی از دانشگاهیان مسلمان اندیشه‌های شیعه را که از اندیشمندانی نظیر دکتر علی شریعتی دریافت کرده بودند، بیش از اندیشه‌های مارکسیستی و گرایش‌های چپ‌گرا، دارای ظرفیت‌های مناسب جهت پاسخگویی به نیازهایی چون عدالت‌خواهی، حمایت از مظلوم و مبارزه با استعمار و مستبدان می‌دیدند. این ویژگی شیعه با ظهور انقلاب اسلامی به رهبری یک روحانی انقلابی یعنی امام خمینی و علیه نظام استبدادی و وابسته شاه صورت گرفت. (درمهدن، ۱۳۷۸: ۶۶)

آنان معتقد بودند که تشیع به عنوان یک واقعیت تاریخی که در یک نظام و سیستم مذهبی مبتنی بر فقه، کلام، اعتقادات و باورها سامان یافته است، قدرت و توانایی بیشتری جهت تطبیق و پاسخگویی به نیازهای انسان معاصر را دارد و بر مذهب اهل سنت برتری دارد؛ آنان معتقد بودند که عقل‌گرایی و عرصه‌های معرفتی، جایگاه اجتهاد و امکان بازخوانی و ارزیابی مستمر منابع برشمرده است (۱۰۱-۹۲-۱۹۹۵ Jalaluddin) و سهم و نقش علمای شیعه و مرجعیت دینی در مدیریت و تحولات اجتماعی و سیاسی در قیاس با واقعیت‌های موجود از اهمیت برخوردار است. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۴۷) در چنین شرایطی نوشیعیان تلاش کردند با حفظ هویت شیعی و اسلامی خود به انطباق نیازهای امروزی خود بپردازند.

- ۶-۱- ارتباط با دولت

در اوایل استقلال اندونزی مسلمانان تلاش زیادی کردند که اندونزی به عنوان یک کشور مسلمان به رسمیت شناخته شود؛ ولی شورای انقلاب موافقت نکرد. در مقابل ایدئولوژی پانچلیسا (به معنای ۵ اصل) به عنوان مرام‌نامه این کشور، شامل اعتقاد به خدای واحد، بشردوستی، وحدت ملی اندونزی، دموکراسی مبتنی بر اجماع حاصل از مشاوره و عدالت اجتماعی قرار گرفت. (مجموعه نویسندگان، ۱۳۹۳: ۲۶) دولت اندونزی در عمل از خط مشی عرفی (سکولار) پیروی می‌کند و خواستار عدم دخالت امور مذهبی در نحوه اداره کشور است؛ هرچند این دولت خود را لائیک یا ضد دین ندانسته است. (همان: ۲۶)

طبق اصل ۲۹ قانون اساسی، دولت، آزادی انجام فرایض مذهبی برای پیروان ادیان گوناگون را تضمین کرده است. دولت با اتخاذ سیاست هماهنگی میان مذاهب، به دنبال ایجاد نوعی تعادل در حیات مذهبی است. این سیاست دولت سبب شده که حیات مذهبی در اندونزی به شیوه آرام ادامه یافته و پیروان مذاهب گوناگون به راحتی در کنار یکدیگر زندگی کنند. (مصاحبه، حکیم الهی) هرچند تا سقوط سوهارتو جریان‌های مذهبی هیچ‌گاه از آزادی کامل برخوردار نبودند و سوکارنو و سوهارتو همواره به جریان‌های مذهبی به عنوان یک تهدید نگاه می‌کردند و سعی می‌کردند با سیاست‌های تهدید و تطمیع آنان را مدیریت نمایند. (مصاحبه، اسماعیل زاده) با روی کار آمدن وحید جریان‌های مذهبی توانستند خود را دوباره سازمان‌دهی کنند و وارد عرصه سیاسی و اجتماعی شوند.

جریان‌های اسلام لیبرال، خواهان اسلام سکولار و عرفی بودند و در حالی که جریان‌های محافظه‌کار دید بسته‌ای نسبت به تحولات جدید داشتند، این دو دیدگاه دارای افکار متضادی بوده و هیچ‌گاه نتوانستند به یک جمع‌بندی کامل دست یابند. لیبیب معتقد است که اسلام شیعی در اندونزی می‌توانست خلاً موجود بین اسلام سکولار و محافظه‌کار در اندونزی را پر کند. (Labib, ۲۰۰۸) در چنین شرایطی ایجابی سعی کرد با نوعی نگاه خاص به مسائل جهان، مقولات دینی و فلسفی خلاً موجود را پر نماید. (Latif, ۲۰۰۸: ۳۵)

ایجابی سعی کرده است در چارچوب قانون اساسی و اعتقاد به اصل پانچلیسا، چندفرهنگی، وحدت ملی، اعتقاد به آرمان‌های اسلامی، اهتمام جدی به وحدت اسلامی، به مقابله با رادیکالیسم دینی بپردازد (وبسایت رسمی ایجابی) و با محور قرار دادن قرآن و

اهل بیت و ارتباط دوستانه با دولت و تکیه بر اخلاق و عرفان (ابراهیمیان، مصاحبه) به فعالیت‌های فرهنگی، تبلیغی (موحدی، مصاحبه) بپردازد. در نتیجه این سیاست‌های کلی راه را برای فعالیت ایجابی در کشور اندونزی ساده کرده است تا با خیالی راحت برنامه‌های خود را پیگیری کنند. جلال‌الدین رحمت چندین دوره نماینده مجلس این کشور بوده است و ارتباط مناسبی با دولت دارد. حتی رئیس‌جمهور برای حل بعضی از مناقشات سیاسی و مذهبی از وی دعوت کرده است. (مصاحبه، علی شهاب)

۷- چالش‌های ایجابی

وجود یک سازمان شیعی که بتواند شیعیان و سازمان‌های شیعی را در اندونزی پوشش دهد، مورد توجه و تأکید اکثریت جامعه شیعی بوده و تشکیل ایجابی با حمایت و اجماع اکثریت جامعه شیعه در اندونزی همراه بوده است. ولی ایجابی با دو دسته چالش فکری و کارکردی مواجه بوده است.

۷-۱- چالش‌های فکری

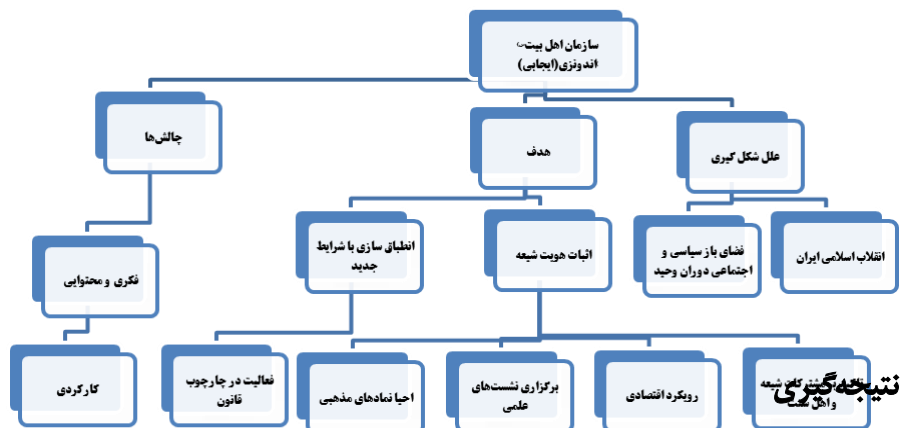
چالش‌های فکری در ایجابی در ماه‌های اولیه تأسیس شروع شد. این چالش ماهیتی نخبگانی و عمدتاً بین اساتید (فارغ‌التحصیلان حوزوی) و روشنفکران (فارغ‌التحصیلان دانشگاهی) به وجود آمده بود. (مصاحبه، حکیم الهی) روشنفکران در ایجابی که اکثریت این سازمان را تشکیل می‌دادند، معتقد به تقدم اخلاق بر فقه و پلورالیسم بودند و حتی به دیگران توصیه می‌کردند که برخی از جنبه‌های فقه را به خاطر برادری اسلامی نادیده گرفته و بر طریق تقیه عمل نمایند. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۲۱۸)

همچنین در مرام‌نامه ایجابی ده مورد به عنوان فعالیت‌های مخرب ذکر شده و به اعضا خود توصیه شده که از آن اجتناب نمایند: نژادپرستی، عدم تحمل دیگری (احترام به آرا و عقاید دیگران)، تارکاتیسیم (صوفی‌گرایی و ارتباط با عالم دیگر)، مهدیسم (اعتقاد به توانایی برقراری ارتباط با امام مهدی، فقه‌محوری، سلفیسم (وهابی‌گری)، فقه سیاسی. (Zolkifli، ۲۰۱۳: ۲۱۶) این رویکرد هیچ‌گاه نتوانست مورد تأیید اساتید قرار بگیرد و در

همان ماه‌های اول انشعاب در ایجابی آغاز شد. (مصاحبه، ربانی) این اصول با شیعه فقهاتی فاصله داشته و مانع عضوگیری گسترده، ریزش اعضا و جدایی بسیاری از طرفداران ایجابی شده است. (مصاحبه، رضایی)

۲-۷- چالش کارکردی

علاوه بر چالش‌های محتوایی و فکری، ایجابی با چالش‌های کارکردی نیز روبه‌رو بوده است. یکی از مهم‌ترین چالش‌های کارکردی شخص محور بودن ایجابی است. به عبارتی دیگر اصولاً توسعه اولیه ایجابی وابسته به چهره‌های اصلی مانند رحمت، مهیهانا، سواستيو و سایر نهادهای همسو مانند بنیاد مطهری، تاکسیا سیهاتی و پشتیبانی افراد ثروتمندی مانند رحمان بوده است. این رویکرد سبب شده است اگر شخصی از اعضا با دلایل مختلف با ایجابی قطع ارتباط کند، ایجابی با مشکل عدیده روبه‌رو شود. (مصاحبه، علی شهاب)

جنبش‌های شیعی در اندونزی تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران شکل گرفتند و شیعه به صورت هویتی مستقل شناخته شد. هرچند اندونزی کشوری سکولار و معتقد به پانچلیسا و آزادی مذهب است، اما با توجه به سیاست‌های ضد دینی سوکارنو و سوهارتو فعالیت سازمان‌ها و گروه‌های مذهبی در عرصه سیاسی و اجتماعی با چالش‌های عمده‌ای مواجه

بود. بعد از سقوط سوهارتو و روی کار آمدن اسلام‌گرایان در دوران ریاست جمهوری عبدالرحمن وحید، رهبران شیعه (اساتید و روشنفکران) در اندونزی برای حفظ هویت شیعه و دفاع از منافع آنان به یک جمع‌بندی دست یافتند و آن شکل‌گیری یک سازمان ملی بود. سازمان ملی در اندونزی به معنای یک سازمان بزرگ با دفاتر و شعبات متعدد در کل کشور اطلاق می‌شود و علاوه بر فعالیت‌های سیاسی اجازه دارند در سایر حوزه‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و... فعالیت کنند. بعد از نشست‌های متعدد میان اساتید و روشنفکران، سازمان اهل بیت^۱ اندونزی معروف به ایجابی تأسیس شد و در اولین گردهمایی آن بیش از ۲۰۰۰ نفر از گروه‌های مختلف شیعه و شخصیت‌های سیاسی شرکت کردند. و چند ماه ایجابی به صورت یک سازمان رسمی دولتی مورد تأیید وزارت کشور قرار گرفت. ایجابی بعد از تثبیت قانونی برای حفظ اقلیت شیعه در کشور اندونزی باید به هویت‌یابی و انطباق با شرایط این کشور می‌پرداخت؛ در نتیجه اقداماتی را انجام داد. ایجابی سعی کرده است با تأکید بر اعتقادات مشترک شیعه و اهل سنت با محوریت قرآن و احترام به اهل بیت^۲ زمینه نزدیکی آن را فراهم آورد و از تنش‌های احتمالی و اختلافات مذهبی بپرهیزد. رهبران ایجابی معتقدند اسلام دین «رحمت للعالمین و برادری» است و نباید اختلافات کلامی و فقهی، اصول اساسی و مشترک را خدشه‌دار سازد.

یکی از اقدامات مهم دیگر ایجابی جهت هویت‌یابی شیعیان توانمندسازی اقتصادی آنان است. در اساس‌نامه ایجابی به صراحت و مکرر تأکید شده است که باید شرایطی فراهم شود که زمینه فقر در بین شیعیان از بین برود و برای این هدف سیاست‌گذاری‌های نظیر تأسیس بنگاه‌های اقتصادی و همکاری‌های اقتصادی با سایر مراکز مهم انجام گرفته است. یکی از اقدامات مهم ایجابی برای حفظ هویت شیعه در اندونزی، برگزاری نشست‌های علمی است. ایجابی با وجود آنکه مبلغ اسلام رحمانی و برادری است، اما با برگزاری نشست‌های علمی برای نخبگان مسائل اختلافی را مطرح و استدلال‌های علمی در تأیید مدعای خود می‌آورد. یکی از اقدامات ایجابی در هویت‌یابی شیعه استفاده از نمادهای ملی و فرهنگی است. نماد ایجابی کشتی همراه با دو ستون است. کشتی در اندونزی به معنای نجات و دو ستون به معنای قرآن و اهل بیت^۳ است. این کشتی این مفهوم را به مخاطب عرضه می‌دارد که هرکس بخواهد به سعادت دست پیدا کند، باید سوار بر این کشتی شود. ایجابی همچنین به برگزاری مراسم مذهبی مانند محرم، صفر، اعیاد، رحلت امام

خمینی و ... پرداخته و هویت خود را به جامعه عرضه می‌دارد. ایجابی همچنین سعی کرده است، برای انطباق و حضور در نظام سیاسی این کشور، ضمن احترام و اعتقاد به قانون اساسی (پانچلیسا) حضوری پررنگ در عرصه سیاسی کشور ایفا نماید و در انتخابات مجلس این کشور شرکت می‌کند و ارتباط مستقیم با رئیس جمهور دارد.

با وجود خدمات ارزشمندی که ایجابی برای حفظ هویت شیعه در این کشور انجام داده است، اما با چالش‌های فکری و کارکردی مواجه بوده است. ایجابی نماینده طیف روشنفکر و اخلاق‌مدار است؛ اما در مقابل، طیف اساتید معتقد به فقه‌محوری هستند و هیچ‌گاه نتوانستند با مشی فکری ایجابی همراهی نمایند. از سوی دیگر چالش کارکردی ایجابی شخص‌محوری است. ایجابی در ابتدای تأسیس متکی به مؤسسين خود مانند رحمت و .. بوده است و نتوانسته به کادرسازی بپردازد و قانون‌محوری را به درستی در این سازمان اجرا کند.

۸- پیشنهادها:

- بررسی و شناسایی جنبش‌های اسلامی شیعه که تحت تأثیر گفتمان انقلاب اسلامی ایران شکل گرفتند، یک ضرورت استراتژیک و راهبردی برای نظام محسوب می‌شود؛ زیرا جمهوری اسلامی ایران بدون کمترین هزینه‌ای دارای حامیانی است که می‌توانند منافع انقلاب اسلامی ایران را در این مناطق حفظ کنند و گسترش دهند.
- ارتباط‌گیری و کمک‌رسانی به این جنبش‌ها باید در رأس برنامه‌های وزارت خارجه و سایر مراکز باشد.
- باید محتوای فکری مناسبی برای این سازمان‌ها آماده شود تا آنان در مواجهه با چالش‌های پیش‌رو از آن استفاده نمایند.

۹- منابع و مأخذ

مصاحبه‌ها

- مصاحبه محقق با حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالمجید حکیم الهی، نماینده ولی فقیه در اندونزی و رئیس مرکز ای سی سی .
- مصاحبه محقق با حجت‌الاسلام والمسلمین موسوی، نماینده سابق دفتر ولی فقیه در اندونزی و رئیس مرکز ای سی سی .
- مصاحبه محقق با حجت‌الاسلام والمسلمین رضایی، پژوهشگر مسائل اندونزی .
- مصاحبه محقق با حجت‌الاسلام علی شهاب، مسئول امور تبلیغ مرکز مطالعات شرق آسیا .
- مصاحبه محقق با حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عمر شهاب، رئیس سازمان ابی .
- مصاحبه محقق با آقای موسوی، پژوهشگر مسائل اندونزی .
- مصاحبه محقق با دکتر ربانی، رایزن سابق فرهنگی ایران در اندونزی .
- مصاحبه محقق با دکتر موحدی، رئیس پیشین کالج صدرا در جاکارتا .

کتاب‌ها

- اسپوزیتو، جان (۱۳۸۸)، *انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*، ترجمه: محسن مدیرشانه چی، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، انتشارات باز.
- اسپوزیتو، جان و وال جان، (۱۳۸۹) *جنبش‌های اسلامی معاصر اسلام و دموکراسی*، تهران، نشر نی.
- بومر، لوفان (۱۳۸۵)، *فرانکلین، جریان‌های بزرگ در تاریخ اندیشه غربی*، ترجمه: حسین بشیریه، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، چاپ سوم.
- بنت، اندی (۱۳۸۶)، *فرهنگ و زندگی روزمره*، ترجمه: لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان، تهران، نشر اختران.
- دکمجیان، هرایر (۱۳۸۳)، *اسلام در انقلاب: جنبش‌های اسلامی معاصر در جهان عرب*، بررسی پدیده بنیادگرایی اسلامی، ترجمه: حمید احمدی، تهران، انتشارات کیهان.
- کالهن، کریج (۱۳۸۶)، *نظریه اجتماعی و سیاست هویت*، ترجمه محمدقلی پور و علی محمدزاده، تهران، جامعه شناسان.
- ربانی، محمدعلی، (۱۳۹۳)، *فرهنگ و مذهب در اندونزی*، تهران، انتشارات پردیس قلم.
- روا، اولیویه، (۱۳۸۷)، *اسلام جهانی شده*، ترجمه حسن فرشتیان، قم، انتشارات بوستان کتاب.
- حسینی جبلی، سید میر صالح، (۱۳۹۰)، *جنبش‌های اسلامی در اندونزی*، قم، انتشارات بوستان کتاب.
- فوزی، یحیی و همکاران، (۱۳۹۴)، *جنبش‌های اسلام‌گرای معاصر*، بررسی منطقه‌ای، تهران، انتشارات عروج.
- عنایت، حمید (۱۳۸۹)، *سیری در اندیشه‌های سیاسی جهان عرب*، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم.
- لینکلتر (۱۳۸۶)، *نوواقع‌گرایی*، نظریه انتقادی و مکتب برسازي، ترجمه: علیرضا طیب، تهران، دفتر مطالعات سیاسی.
- لارنا، انریک و دیگران (۱۳۸۷)، *جنبش‌های نوین اجتماعی*، ترجمه: سیدمحمدکمال سروریان و علی صبحدل، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

۲۵۰ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز وزمستان ۱۳۹۹

- مارسینکوفسکی، کریستوف (۱۳۸۸)، جلوه‌های اسلام شیعی در جنوب شرق آسیا، فصلنامه پژوهش‌های منطقه‌ای، جامعه المصطفی‌مر.
- مجموعه پژوهشگران (۱۳۹۳)، کتاب سبز اندونزی، تهران، انتشارات وزارت خارجه.
- مجموعه نویسندگان (۱۳۹۱)، کتاب اندونزی، قم، جامعه المصطفی‌مر.
- ملکیان، مصطفی (۱۳۸۷)، راهی به رهایی: جستارهایی در عقلانیت و معنویت، تهران، نشر نگاه معاصر، چاپ سوم.
- میراحمدی، منصور (۱۳۹۰)، جزوه درسی تحلیل افکار سیاسی در جهان اسلام و ایران، دانشگاه شهیدبهشتی.
- نصر، سیدحسین (۱۳۷۳)، جوانان مسلمان و دنیای متجدد، ترجمه: مرتضی اسعدی، تهران، طرح نو.
- یاووز، هاکان (۱۳۹۲)، هویت اسلامی در ترکیه معاصر، ترجمه: آزاد حاجی آقای، تهران، اشاره.

مقالات

- بخشی، احمد؛ زنگنه، پیمان، (۱۳۹۴)، واکنش جنبش‌های اسلامی معاصر نسبت به جهانی‌شدن: انطباق یا تعارض سیاسی، مطالعات جهان اسلام، پاییز، شماره ۱۵، صص ۱-۳۲.
- فوزی، یحیی (۱۳۸۹)، گونه‌شناسی فکری جنبش‌های اسلامی معاصر و پیامدهای سیاسی-امنیتی آن در جهان اسلام، مطالعات راهبردی، زمستان، شماره ۵۰، صص ۱۵۳-۱۷۴.
- صالحی نجف آبادی، عباس و رضایی، علی‌رضا (۱۳۸۸)، مبانی جنبش‌های اسلامگرایانه: نظریات و دیدگاه‌ها، فصلنامه مطالعات سیاسی، آزاد شهر، دانشگاه آزاد اسلامی.
- درخشه، جلال (۱۳۸۹)، پژوهشی درباره شیعیان در اندونزی، فصلنامه شیعه‌شناسی، شماره ۳۲، قم، مؤسسه شیعه‌شناسی، صص ۱۸۳-۲۱۷.
- لکزایی، نجف (۱۳۸۹)، مسایل فقه سیاسی، دوفصلنامه دانش سیاسی، سال ششم، شماره اول.

درمهدن, فردر. فون (۱۳۷۸), *دو دنیای اسلام: روابط جنوب شرقی آسیا و خاورمیانه*. م. نیا. در تهران, دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

منابع عربی

زین, محمد طالب (۱۴۳۷), *الشیعه الامامیه فی اندونسیه و مجاهدت اهل سنت*, عربستان سعودی, ریاض.

منابع لاتین

- Zolkifli, (۲۰۱۳). *The Struggle of the Shiis in Indonesia*, Universities Leiden press.
- Howard, Federspiel, (۱۹۹۹). *Muslims in Southeast Asiam Intellectual. StudiIslamic Stydies* Islamica Journal.
- Latief, Hilman, (۲۰۰۸), *THE IDENTITY OF SHI'A SYMPATHIZERS IN CONTEMPORARY INDONESIA*, Muhammadiyah University of Yogyakarta, Indonesia, December, journal Islam in Indonesia.
- Imam, Reza, (۲۰۱۴). "Shia Muslims Around the World". Archived from the original on ۲۲ May ۲۰۰۹.
- Jacobsen, Frode, (۲۰۰۹). *Hadrami Arabs in Present-day Indonesia*. Taylor & Francis US. pp. ۱۹-. ISBN ۹۷۸-۰-۴۱۵-۴۸۰۹۲-۵.
- Kartomi, Margaret (۲۰۱۲). *Musical Journeys in Sumatra*. University of Illinois Press. pp. ۷۵-. ISBN ۹۷۸-۰-۲۵۲-۰۳۶۷۱-۲.
- Leo, Leonard, (۲۰۱۰), *Annual Report to Congress. DIANE Publishing. International Religious Freedom*, pp. ۲۶۱-. ISBN ۹۷۸-۱-۴۳۷۹-۴۴۳۹-۶.
- Zarkasyi, Hamid Fahmy, (۲۰۰۸) *The rise of islamic religious-political movements in Indonesia: The background, present situation and future* ۷/۱۳ University of Darussalam Gontor, Article.
- Assyaukanie, Luthfi, (۲۰۰۸) *Islamic reform movement in Indonesia and beyond: Progress and regress*, Universitas Paramadina publication, June.
- Aminullah, Elhady, (۲۰۱۷) *Islamic Reform Movement In Indonesia: Role Of Muhammadiyah In Social Empowerment* Faculty of Theology and Humanities, State Institute for Islamic Studies.

۲۵۲ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

- Imam, Ardianto,(۲۰۱۸), Contemporary Islamic Movement, Popular Culture and Public Sphere in Indonesia: The Indonesia Tanpa JIL, pp ۱۵۱-۱۷۱.
- Kurlantzick, Joshua , (۲۰۱۸), The Rise of Islamist Groups in Malaysia and Indonesia , <https://www.cfr.org/expert-brief/rise-islamist-groups-malaysia-and-indonesia>.

منابع اندونزیایی

- Jalaluddin, Rakhmat (۱۹۹۵). Dikotomi Sunni-Syiah. *Ulumul Qyran*.
- Azra, Azyumardi. (۲۰۱۲). Syia Di Asia Tenggara. In D. Sofjan, *Sejarah & Budaya Syiah Di Asian Tenggara*. Yogyakarta: Universitas Gadjah Mada
- Jalaluddin, R. (۱۹۹۵). Dikotomi Sunni-Syiah. *Ulumul Qyran*.

منابع اینترنتی

- وب سایت رسمی سازمان اهل بیت اندونزی

- [http://www.amnesty.org/en/۲۰۱۲/۰۲\(۳۹۶\)۰۵'۱۱](http://www.amnesty.org/en/۲۰۱۲/۰۲(۳۹۶)۰۵'۱۱).
- Labib, Muhsin,(۲۰۰۸) Islat: Antara Islib dan Islit,” in <http://islamalternatif.Net/iph/content/view/۷۲/۳۲/>.